

Inkludering i förskolan

Är detta en självklarhet för alla barn?

Namn: Nicole Elaaraj & Zohra

Deveci

Program: Förskolläraryrket

Examensarbete: 15 hp
Kurs: Självständigt arbete för förskollärare/LÖXA1G
Nivå: Grundnivå
Termin/år: VT/2014
Handledare: Cathrin Wasshede
Examinator: Camilla Björklund
Kod: VT14-2920-083

Nyckelord: Inkludering, barn i behov av särskilt stöd, samspel, konflikter, planering, förskollärare

Abstract

Syftet med vår kvalitativa empiriska studie är att få en förståelse för hur barn i behov av särskilt stöd inkluderas samt exkluderas i förskolan. Vi avgränsar oss till tre frågeställningar som resultatredovisningen grundar sig på. De områden som vi skall titta närmare på är hur förskollärarna talar om konflikthantering, planerar för lek och aktiviteter samt hur de anser att exkludering och inkludering kan te sig i verksamheten.

Våra teoretiska antaganden grundar sig i det sociokulturella perspektivet som belyser hur människan lär sig i interaktion med andra. Vår undersökning utgår även från Jakobssons och Nilssons (2011) forskning kring området. Forskningen är riktad mot pedagoger och kan ses som ett stöd då man arbetar med barn i behov av särskilt stöd.

Metoden vi valde för att besvara våra frågeställningar var via intervjuer. Vi valde fyra förskollärare som vi kände sen tidigare. En halvstrukturerad intervjumetod användes för att hålla oss till syftet men samtidigt ge respondenterna utrymme till att tala fritt. Det var även datainsamlingen som var grunden till vår resultatredovisning. Vidare bearbetades materialet och jämfördes mot tidigare forskning och teorier, för att slutligen kunna besvara våra frågeställningar.

Resultatet av studien visar att förskollärarna har en ambition att inkludera barn men att möjligheten inte alltid finns på grund av tidspress och stora barngrupper. Förskollärarna upplevde då en frustration då de kände att de kunde hantera exkluderingssituationer på ett mer pedagogiskt sätt. Studien visar även att exkluderingen kunde ske i barngruppen, då barn i behov av särskilt stöd hade en lägre status i kamratkulturen. Det kunde innebära att barn fick vara med i leken men blev tilldelade roller som uteslöt dem.

Förord

Året var 2011 när vi äntligen beslöt oss för att läsa förskolläraryrket på Göteborgs universitet. Vi ville vara med och påverka så vi till varandra, ett arbete där vi kan nå ut till människor. Alla barn skall ha lika rätt till omsorg och lärande oavsett vilka förutsättningar dem har. Vi tror på en förskola för alla där barn ges möjlighet till att vara sig själva och där förskollärarna blir en del av deras livsvärldar.

Vi vill börja med att tacka alla nära och kära som stöttat oss under vårt examenskrivande. Ett stort tack till IPKL intuitionen som berikat oss med mycket kunskap. Vi vill även tacka de förskollärare som gick med på att bli intervjuade och delat med sig av sin kunskap. Till slut vill vi även tacka vår handledare Cathrin Wasshede som väglett oss och stöttat oss under examensarbetets gång. Tack!

Zohra Deveci & Nicole Elaaraj 2014-05-26

Innehållsförteckning

1	Inledning	6
1.1	Syfte och problemformulering.....	6
1.2	Frågeställningar	6
2	Litteraturgenomgång	8
2.1	Tidigare forskning	8
2.2	Teoretisk anknytning.....	9
2.2.1	Kamratkulturer i förskolan	9
2.2.2	Inkludering och exkludering.....	9
2.2.3	Pedagogiska strategier	9
2.2.4	Horisontellt och vertikalt arbets sätt	11
2.2.5	Delaktighet.....	11
2.2.6	Konflikt	11
2.2.7	Konflikthantering.....	12
3	Metod.....	14
3.1	Val av metod.....	14
3.1.1	Intervjumetod	14
3.2	Vetenskapsteoretisk ansats	14
3.3	Avgränsningar.....	15
3.4	Urval.....	15
3.5	Bearbetning av material.....	15
3.6	Reliabilitet	15
3.7	Validitet	16
3.8	Etiska aspekter	16
4	Resultatredovisning.....	17
4.1	Barns inkludering och exkludering av barn i behov av särskilt stöd	17
4.2	Förskollära rnas inkludering och exkludering av barn i behov av särskilt stöd ...	18
4.3	Konflikter och konflikthantering	21
4.4	Planering av grupper och aktiviteter	23
4.5	Förskollära rnas frustration	24
5	Slutdiskussion	26
5.1	Inkludering och exkludering i förskolan	26

5.2	Hantering av konflikter	28
5.3	Planering för lek och aktiviteter	29
5.4	Avslutande reflektion	29
	Referenslista	31
	Bilaga	1

1 Inledning

Läroplanen för förskolan (Skolverket, 2010) vilar på demokratiska värden och den betonar hur viktigt det är att alla barn skall ges samma förutsättningar för lek, lärande samt utveckling. Idag lever i ett samhälle där alla människor är olika och anser att det är viktigt som förskollärare att vara goda förebilder samt förespråka olik tänkande. Det område som har intresserat oss berör barn i behov av särskilt stöd. Vi vill betona att det inte handlar om barn med diagnos utan det rör barn som kan ha svårare att koncentrera sig och kan upplevas som utmanande. I denna studie vill vi skapa en förståelse för hur barn i behov av särskilt stöd inkluderas och exkluderas i verksamheten.

Verksamheten ska anpassas till alla barn i förskolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans än andra ska få detta stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar så att de utvecklas så långt som möjligt. (Skolverket, 2010, s.5)

Salamanca-deklarationen (2006) stadgades 1994. Den innebär att alla barn skall ha rätt att inkluderas i undervisning. Deklarationen understryker att även barn i behov av särskilt stöd skall ha tillgång till ordinarie skolor som kan tillgodose dem en pedagogik som sätter dem i centrum. Vi anser att deklARATIONEN bör finnas i varje förskollärares hjärta och verksamhet. Detta för att komma ihåg att alla barn skall inkluderas i verksamheten och få det stöd som behövs för att utveckla ett livslångt lärande.

Vidare visar Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Karasu, Demir, och Akalın, (2013) forskning att förskollärares förhållningssätt gentemot inkludering av barn i behov av särskilt stöd är viktigare än kunskaperna inom området. Detta har varit utgångspunkten i vårt val av undersöknings område, det har även drivit oss till att skapa en större förståelse för hur förskollärare planerar sin verksamhet samt hur de planerar för att inkludera barn i behov av särskilt stöd.

1.1 Syfte och problemformulering

Syftet med undersökningen är att få en förståelse för hur barn i behov av särskilt stöd inkluderas samt exkluderas i förskolan. Fokus skall vara riktat på hur de intervjuade förskollärarna planerar verksamheten samt hur de hanterar konflikter för att främja barn i behov av särskilt stöd. Vi väljer att titta närmare på tre olika områden som vi anser är viktiga i förskolan.

1.2 Frågeställningar

Hur menar de intervjuade förskollärarna att inkludering respektive exkludering av barn i behov av särskilt stöd kan se ut i förskolan?

Hur talar de intervjuade förskollärarna om konflikthantering som rör barn i behov av särskilt stöd?

Hur planerar de intervjuade förskollärarna för lek och aktiviteter i barngruppen?

2 Litteraturgenomgång

I följande avsnitt kommer en redogörelse om den förståelse som vi grundar oss på. Vi kommer att redovisa de viktigaste begreppen, teorier och den tidigare forskningen kring området.

2.1 Tidigare forskning

Forskaren Yoon-Joo (2008) har undersökt hur han själv har hanterat konflikter mellan barn i behov av särskilt stöd. Den metod han använt sig av har varit att han spelat in sig själv för att sedan analysera sina reaktioner och handlingssätt i konfliktsituationer. Resultaten tyder på att trots att han inte var medveten om sina antaganden kring enskilda barn hela tiden så var dessa antaganden de som styrde hans val av konflikthantering och de strategier han använder. Studien bekräftar hur viktigt det är för lärare att vara självreflekterande. Han menar att reflektionen kring det egna tänkandet ger möjlighet att ta större kontroll över sin egen professionella utveckling. Vid konflikthanteringar ville han lära barnen att kommunicera med varandra, istället för att ständigt gråta vilket var vanligt förekommande i barngruppen. Han gav även barnen förslag på vad man kunde säga "Jag hade den först", "Ge tillbaka den". Han kunde också be dem berätta hur de kände sig när en konflikt uppstod.

I en annan artikel skriven av Sucuoğlu et al (2013) kommer de fram till att förskollärares förhållningssätt gentemot inkludering med barn i behov av särskilt stöd väger tyngre än sina kunskaper inom det specialpedagogiska området. I studien kommer det även fram att förskollärare med positiv förhållningssätt till inkludering kan tillämpa instruktioner som omfattar verksamhetens måluppfyllelse. Det beror på att dessa förskollärare uppfattar att de har den kompetens som behövs för att möta alla barns olika behov men även att de känner sig bekväma i sin roll som förskollärare. Resultatet visade även att i vissa fall har de förskollärare med mer erfarenhet även varit de som haft en mer positiv inställning till inkludering av barn i behov av särskilt stöd.

I en annan forskning skriven av Gebbie, Ceglowski, Taylor och Miels (2012) om hur förskollärare som får stöd och redskap för att arbeta med utmanande barn hjälper andra lärare som undervisar i klasser med att förstå barnen i behov av särskilt stöd. De kommunicerar med varandra på ett online forum, förskollärarna som fått råd sprider vidare deras kunskaper till grundskollärarna och de använder den nya kunskapen till att pröva sig fram med sin barngrupp. Resultatet av att förskollärarna delar med sig av kunskapen ser lovande ut. I intervjuer med grundskollärarna menar Gebbie et al att de visat framsteg då de använt sig av förskollärarnas metoder.

Vidare skriver Jakobsson och Nilsson (2011) hur barn med koncentrationssvårigheter kan vara impulsiva, överaktiva och att de söker efter något nytt och spännande hela tiden. De har också lättare att hamna i konfliktsituationer. Barn som har ADHD och koncentrationssvårigheter uppmärksammar olika saker hela tiden. Det leder till att de inte lagrar erfarenheter på samma sätt som andra barn. Författarna menar att de lär sig mindre av sina erfarenheter då vardagssituationerna betraktas som nya hela tiden och de känner sig

därmed stressade. Jakobsson och Nilsson beskriver hur barn med koncentrationssvårigheter har svårt att koncentrera sig när förskolans miljö är ostrukturerad, högljudd och orolig då alla barn gör och känner olika. Det kan därmed vara intressant att undersöka hur insatta förskollärare är inom detta område.

Lillvist (2009) beskriver sociala kompetensen ur ett historiskt perspektiv och refererar till Hartrup som menar att barn som är utåtagerande och ilskna hamnar mer i konflikter. Det framkom även att barn som är tillbakadragna saknade motiv till samspel. Brist på samspel leder till att de inte får möjlighet att träna på sin sociala förmåga samt att skapa vänskapsförhållanden. Vidare beskriver Lillvist en lista som omfattar social kompetens där rymmer bland annat socialt beteende, äventyrlust, nyfikenhet, kommunikativa färdigheter och finmotoriks kontroll.

2.2 Teoretisk anknytning

I denna del kommer en redogörelse för teorier och olika begrepp. Syftet är att läsaren skall få en tydlig förståelse för bakgrunden till analysen som följer senare.

2.2.1 Kamratkulturer i förskolan

Löfdahl (2014) refererar till Corsaro menar att detta är ett teoretiskt begrepp som innebär att det kan vara en hjälp att beskriva vad som händer i barnens relationer sinsemellan på förskolan. Corsaro beskriver kamratkulturen som en stabil uppsättning av handlingar eller rutiner, konstruerade normer, funderingar, förhållningsätt som skapas i interaktion mellan varandra. Det är därmed barnen i grupp som är i fokus då man studerar kamratkulturer och inte det individuella barnet. Det är normer och handlingar mellan barngruppen som förhandlar och utvecklar kulturen. Kamratkulturen berör statuspositioner, vem som kan vara med i leken och vem som bestämmer leken.

2.2.2 Inkludering och exkludering

I vår undersökning använder vi oss av våra huvudbegrepp inkludering och exkludering. Begreppen omfattar det som Löfdahl (2014) beskriver som inneslutning och uteslutning. Författaren menar att inneslutningen och uteslutningen i kamratkulturen speglar sig i den status man har, ju högre status man har i kamratkulturen desto mer inneslutning. Statusen kan bero på bland annat åldern, könet eller språket. Löfdahl ger även exempel på hur barn kan vara inkluderade i leken men att de samtidigt utesluts från den aktiva leken och rollerna i leken, då deras status inte är så hög.

2.2.3 Pedagogiska strategier

Vid arbetet med barn i behov av särskilt stöd kan man tänka på hur strategier kan underlätta det pedagogiska arbetet. Jakobsson och Nilsson (2011) betonar att man som förskollärare skall tänka på att alla barn är olika och att alla barn inte kan gynnas av samma metoder. Författarna menar att man bör tänka på att använda sig av olika strategier. Vidare betonas att

dessa strategier kan man komma på tillsammans med barnet, detta så att barnet känner sig delaktig, motiverad och får en bättre självkänsla. Fortsättningsvis beskriver författarna att då dessa barn har svårt för nya intryck, så skall man i verksamheten tänka på att inte förflytta materialet till nya ställen och inte placera dessa barn i nya lokaler. Det är därför bra med rutiner för barn i behov av särskilt stöd. Rutinerna bör även beröra barnens aktiviteter, därmed så bör hela dagen schemaläggas, planeras och struktureras. Slutligen förklarar författarna att arbetslaget har en stor betydelse för barn med koncentrationssvårigheter. Det är viktigt att arbetslaget arbetar på ett sammanhållet sätt för att förse barn i behov av särskilt stöd med den stimulans de behöver. Det är även relevant för att skapa en förståelse och förutsättningar för det positiva bemötandet av barnet (Jakobsson & Nilsson, 2011).

Planering av verksamheten

Sandberg och Norling (2009) beskriver hur man kan ge ett ”direkt stöd” till barn i behov av särskilt stöd. Det innebär bland annat lugn och ro i miljön, tydlighet och närhet, ett pedagogiskt bemötande och ett anpassat språk samt ett pedagogiskt stöd vid konfliktsituationer. Författarna betonar att när man arbetar med det ”direkta stödet” lär man känna barnet och får en större förståelse för hur barnet är i samspelade miljöer. Vidare skall de styrkor som man ser i barnen stimuleras för att stärka barnets självkänsla. Dock kräver ett sådant arbetssätt mycket planering och författarna betonar hur planeringen är nyckelordet för ett bra resultat. Vidare refererar Sandberg och Norling till Bronfenbrenner som förklarar att man inte kan kartlägga ett barns svårigheter utifrån iakttagelser, utan man skall istället kartlägga faktorer och den miljö som utlöser svårigheter i barns vardag. Författaren menar att faktorerna och miljön kan antingen försvåra eller underlätta barns utveckling. Han talar vidare om att när faktorerna och miljön har undersökts så kan man skapa bra förutsättningar för barns utveckling. Vidare skriver Svenning (2001) om hur barn även är egna individer som har rätt till att ta del av den dokumentationen som sker om dem. Det är även ur författarens syn oetiskt att skriva och ta kort på barn utan dess tillstånd.

Samspel

Lillvist (2009) understryker hur kommunikation är ett viktigt verktyg i en barngrupp för att ett socialt samspel ska kunna ske. Samspel är ett ämne som är meningsfullt och har ett syfte för aktörerna. Författaren beskriver en förskolestudie där forskarna har studerat hur samspel fungerar i barngrupp med en utvecklingsstörning och barngrupp. Det som forskarna kom fram till var att barn med en mindre utvecklingsstörning hade svårt att samspela utan en vuxens närvaro.

Johansson (2011) beskriver den *samspelande atmosfären* som innebär att förskolläraren är nyfiken på det barnet gör och vill utforska tillsammans med barnet. Det som kännetecknar denna atmosfär är lyhördhet för barnet, närvaro i deras livsvärld och ett lugnt bemötande vid konflikt situationer. Johansson menar att *barnsyn* innebär att man utgår från barns erfarenheter och respekterar att de är medmänniskor som har en egen vilja, som bidrar till utveckling i verksamheten. Här skall man också som förskollärare tänka sig att anpassa

verksamheten utifrån barns behov. Det kan man göra genom att till exempel kompromissa om barnets städnings tid. Man skall se barnen som en egen individ och arbeta utifrån det.

Vidare beskriver Kinge (2000) hur empati är viktigt för att kunna bemöta barn med sociala svårigheter. Förskolläraren bör ha förståelse och tålamod, för att det sedan skall skapas en trygghet för barnet. Hon beskriver att barn med sociala svårigheter oftast har svårt för samspel, då konflikterna uppstår i interaktionen med de andra barnen. Författaren betonar att förskolan erbjuder nära samspel mellan barnen som ständigt ger dem nya erfarenheter. Kinge menar att med erfarenheterna så finns också möjligheten till beteendeförändring.

2.2.4 Horisontellt och vertikalt arbetsätt

Den *horisontella* relationen handlar om samspelet mellan barn. Fokus ligger på hur barn samarbetar, hur de förstår regler samt hur de kompromissar i interaktion med varandra. Maktrelationen präglas även av en likvärdig nivå i det horisontella perspektivet. Det *vertikala* perspektivet innebär relationen mellan barn och vuxen är i fokus. Den vuxne har ett ansvar att socialisera och formar barnet efter normer och regler. Lillvist (2009) menar att båda dessa relationer är viktiga för barnens utveckling. Vidare refererar hon till en forskning som Guralnick m.fl. gjort som visar att barn med behov av särskilt stöd inte oftast får uppleva det horisontella perspektivet. Anledningen till detta är att de inte har några vänner och hamnar då utanför samspelet. Forskningen visar även att förskollärarna har en barnsyn där barnen ses som mindre kompetenta.

2.2.5 Delaktighet

Eriksson (2009) förklarar begreppet delaktighet och menar att det innebär att barn blir sedda och hörda. Det innebär också att man får möjlighet att uttrycka sina uppfattningar och samtidigt få uppleva att någon finner dem intressanta. Pedagogerna skall arbeta och planera verksamheten utifrån barns perspektiv. Författaren talar vidare om att barns delaktighet och handlingar skall tas tillvara på av pedagogerna samt skapa meningsfulla sammanhang av dem. Det kan förhoppningsvist leda till att barn känner sig förstådda och självsäkra för att våga ta för sig mer och blir ännu mer delaktig i verksamheten.

Relationellt perspektiv

Von Wright (2002) skriver om förskollärare som arbetar nära med barn i behov av särskilt stöd och kallar detta för ett relationellt perspektiv. Det innebär att man ser barn som är i behov av särskilt stöd som en individ och är införstådd på att stödet endast behövs vid vissa tillfällen. En relation skapas även mellan vuxen och barn och samspekar om när stödet behövs. Förskolläraren är medveten om att barns beteende påverkas av miljön och situationen.

2.2.6 Konflikt

En av våra frågeställningar belyser konflikter och konflikthanteringar därmed anser vi att det blir viktigt att redovisa vad vi menar med begreppen. I förskolans vardag sker det konflikter och det blir därmed relevant för oss att undersöka hur våra respondenter talar kring konflikthantering.

Friberg (2012) beskriver begreppet konflikt som en kamp eller strid mellan två parter. Konflikten innehåller konkurrerande och motstridiga idéer, intressen, krav, behov eller önsknings. Striden kan vara mellan människor, stater eller åsikter. Nedan följer några typer av konflikter:

- Oenighet mellan intressen och ändamål.
- Vetskapen om att parternas krav inte kan tillgodoses samtidigt.
- En strid om värderingar och krav på makt, status och resurser.

2.2.7 Konflikthantering

Friberg (2012) beskriver skillnaden mellan hantering och lösning. De menar att alla konflikter inte går att lösa, men de går alltid att hantera. Författaren refererar till Jordan som beskriver tre typer av konflikthantering:

- Maktbaserad ansats som innebär att ledaren bestämmer hur konflikten ska lösas.
- Rättsbaserade ansatsen som innebär att det finns regler och rättigheter som man utgår ifrån vid konfliktlösningen. Parterna kan försvara sig själva med hjälp av reglerna som finns.
- Behovsbaserade ansatsen som innebär att man utgår från en dialog som beskriver situationen, personens behov och intressen. Därefter försöker man hitta en lösning på konflikten.

Friberg menar även att en pedagog bör ha kommunikationskompetens, självinsikt, empatisk förmåga och en förståelse för hur ens eget tänkande kan skilja sig från andra. Författaren menar att dessa färdigheter innebär att man kan hantera och förstå en konflikt.

Behovsspiralen

Fortsättningsvis använder Friberg (2012) sig av Jordans behovsspiral som finns hos alla människor oberoende ålder och situation. Han förklarar att det finns underliggande och osynliga behov samt rädslor. Några exempel på dessa behov kan vara att det skall finnas rättvisa, att bli sedd och bekräftad som person, att känna samhörighet och trygghet samt att känna självrespekt. Ett konfliktbeteende kan utlösas när dessa behov kan kännas hotade. Behovsspiralen innebär att om man förstår dessa bakomliggande behov så förstår man mer av andras samt sitt eget konfliktbeteende. Vid en kartläggning av konflikter så kan man också se om det finns ett pågående mönster. Friberg betonar hur viktigt det är att en pedagog inte skall hålla sig fast vid en specifik metod för konflikthantering, eftersom att vi individer har olika behov som uppstår i olika situationer, utifrån våra erfarenheter.

ABC- modellen

Hakvoort (2012) använder sig av ABC- modellen för att förklara att man kan få en översikt för hur ett problem kan utvecklas. **A** hörnan står för de attityder, känslor och rädslor som är undermedvetna och är därmed starkt styrande i konflikten. **B** hörnan står för hur man beter sig i konflikten vilket kan handla om att man kränker, utfrysar och brukar våld mot varandra. Slutligen står **C** hörnan för konfliktinnehållet som kan innebära motstridiga åsikter.

Avslutningsvis betonar författaren att varje konflikt är unik och den kan ha sin tyngd i olika hörn.

Isbergsmetaforen

Hakvoort (2012) nämner vidare isbergsmetaforen. Hon beskriver att toppen av isberget representerar ens känslor, ståndpunkter och strategier, denna del kan alla se. Under isberget finns det en dold agenda som man inte vill berätta för andra. Det är orsaken till varför man agerar och tycker som man gör. Längst ner i vattnet finns den omedvetna delen som är osynlig för alla parter. Det är troligtvis den som ligger till grund för hela konflikten och åsikten. Det är även den delen som behövs kommas åt för att lösa och förstå konflikten.

3 Metod

I vår metod kommer vi att skriva fram hur vi genomförde undersökningen. De delar vi kommer att beskriva är hur vi gjorde våra intervjuer samt hur vi vidare arbetade fram materialet som vi därefter bearbetade. Vidare avslutar vi med att skriva fram våra etiska överväganden.

3.1 Val av metod

Vi har valt att använda oss av intervjuer, som är en kvalitativ undersökningsmetod, för att skapa mening och förståelse för en del av förskolläraryrkets komplexitet. Komplexiteten som vi ville undersöka berör hur förskollärarna inkluderar barn i behov av särskilt stöd i verksamheten. Våra frågeställningar handlar bland annat om att skapa en förståelse för hur verksamheten planeras för att inkludera barn i behov av särskilt stöd, ansåg vi att den kvalitativa ansatsen passade bäst. Den var även relevant då syftet inte är att göra en generalisering av resultatet det vill säga förutsäga, förklara utan snarare att förstå och tolka resultatet (Barajas, Forsberg & Wengström, 2013).

En kvantitativ studie skulle behöva en annan form av frågeställning för att bli genomförbar. Vi skulle istället behövt fråga *hur många barn inkluderas i verksamheten?* Undersökningen skulle då ge svar på *hur många* barn som inkluderades men inte på *hur* de inkluderas (ibid). Vidare har vi även valt ett mindre empiriskt arbete för att på ett systematiskt arbetsätt få fram beprövad erfarenhet. Vi menar att genom att få fram beprövad erfarenhet kan vi koppla det till en vetenskaplig grund för att få en större förståelse för vilka samband de har och hur viktiga båda delarna är.

3.1.1 Intervjumetod

Enligt Barajas et al (2013) så utgår en kvalitativ intervju ifrån att man förstår vilka erfarenheter den intervjuade har och hur den tänker. Vi kände våra respondenter och det var därmed lätt för oss att veta vilka erfarenheter de hade. Våra intervjuer var halvstrukturerade då vi ville leda dem in till vårt ämne men samtidigt låta dem svara fritt. En strukturerad intervju skulle krocka med vårt syfte då tanken var att skapa en förståelse utifrån deras egna uppfattningar. Vi valde inte ostrukturerade intervjuer då vi menade att risken fanns att man skulle gå ifrån frågeställningarna, som är olika teman i vår studie.

3.2 Vetenskapsteoretisk ansats

Vår förhållningsätt består av en hermeneutisk ansats. Vi har valt denna ansats för att den ger möjlighet till att tolka och förstå den insamlade datan på en djupare nivå. Ansatsen värdesätter även vår förförståelse som omfattar det sociokulturella perspektivet där vi menar att barn lär sig i samspel med andra, samt Jakobsson och Nilssons (2011) forskning kring barn i behov av särskilt stöd. Vidare har vi placerat tolkningen av datan i vår förförståelses sammanhang. Syfte med den hermeneutiska ansatsen är inte att definiera rätt eller fel hos respondenterna utan snarare att få en förståelse för hur de resonerar. Vi anser att vår förförståelse är

betydande för undersökningens syfte och utelämnar därmed den fenomenologiska ansatsen (Barajas et al, 2013).

3.3 Avgränsningar

Vi valde att avgränsa oss till tre frågeställningar då det var dessa områden vi ville få en större förståelse för. Dessa områden var planering av aktiviteter och grupper, konflikthantering samt planering för miljön. Vi ansåg att tidsramen för miljö inte skulle räcka då det är ett stort område i sig och vi valde då att utesluta den. När vi bearbetade datan visade det sig att förskollärarna i en stor omfattning hade uttryckt sig kring inkludering och exkludering av barn i behov av särskilt stöd i verksamheten. Vi valde därmed att lägga till en frågeställning kring förskollärarnas inkludering och exkludering kring barn i behov av särskilt stöd.

3.4 Urval

Vi har som tidigare nämnts använt oss av kvalitativa intervjuer som metod för att besvara syftet. Fyra förskollärare som vi kände intervjuades på två förskolor. Vi tror på att verksamma förskollärare har kompetensen att inkludera barn i behov av särskilt stöd och valde därmed att ha dem som undersökningsgrupp och inte specialpedagoger. Ett strategiskt urval gjordes då vi valde förskollärarna då vi hade kunskap om att de tidigare har arbetat med barn i behov av särskilt stöd. Vi vill även tillägga att vi endast valde fyra pedagoger då vår intervjuguide grundade sig på att förskollärarna skulle beskriva exempel och situationer. Den insamlade datan gav ett så pass stort utbud och rikt material, därmed nöjde vi oss med våra fyra respondenter.

3.5 Bearbetning av material

Vid resultatredovisningens framskrivande samlade vi först in data som blev vårt underlag. Vi intervjuade fyra förskollärare som hade mellan 15-40 års erfarenhet inom professionen. Två av intervjuerna varade i 30 minuter medan de andra två varade mellan 40-45 minuter. Vi transkriberade därefter intervjuerna. Det fanns vissa tillfällen i intervjun där förskollärarna och vi pratade om andra saker emellan och fikade, dessa har vi uteslutit från transkriberingen då det inte är relevant. Vid transkriberingen av alla intervjuer började vi att kategorisera svaren och sammanfatta respondenternas svar samt placera dem under huvudrubriker. Därefter försökte vi se samband mellan svaren och dess innebörd för att skriva fram resultatredovisningen.

3.6 Reliabilitet

Reliabiliteten beskriver hur tillförlitlig undersökningsmetoden är. Utöver detta menar Stúkat (2005) att reliabilitet innebär att forskaren så utförligt som möjligt beskriver mätningen för att ge en sorts relaterbarhet. Det vill säga att andra forskare skall kunna göra samma undersökning för att kunna jämföra hur andra förskollärare planerar sin verksamhet för att inkludera barn i behov av särskilt stöd. Vi har därmed valt att i metoden så noggrant som möjligt redovisa hur vi gått tillväga för att samla in material och presentera resultatet. Vi vill även tillägga att resultatet grundar sig på de fyra förskollärarnas uppfattning och deras

arbetssätt. Det blir därmed svårt att generalisera studiens resultat då vi endast redovisat denna grupps uppfattningar.

3.7 Validitet

Vidare menar Stúkat (2005) att validitet mäter hur noggrant man besvarat sitt syfte. Det skall även säkerställas att resultatet gav de svar som syftet med studien hade. Vid ett flertal tillfälle valde vi därmed att ändra på frågeställningarna så att det skulle anpassas till den data som blev insamlad. En annan felkälla som Stúkat skriver om är pålitligheten av respondenterna. Vi upplever att förskollärarna vi intervjuade gav ett ärligt svar. Vi menar härmed att det var till en fördel att vi kände förskollärarna och kände igen situationerna de talade om. Nackdelen var att det var svårt att hålla sig från att diskutera de situationer som de berättade om då man känner igen dem.

3.8 Etiska aspekter

Det är viktigt att ta hänsyn och överväga etiska aspekter under hela arbetets gång då det involverar människor. Vi valde att hålla både barnens och respondenternas namn anonyma i syfte att skydda deras integritet. Den transkriberade datan är inte bifogad eftersom respondenterna arbetar tillsammans och risken finns att personer kan identifieras.

I början av vår studie ville vi observera barn i behov av särskilt stöd för att få en förståelse för hur förskollärare inkluderar dem i verksamheten. Vi menade att materialet skulle ge mer validitet då respondenterna inte skulle kunna kringgå sina handlingar. Vi ville även låta barnen delta i studien i form av halvstrukturerade intervjuer. Dock kräver en sådan studie tillstånd av föräldrarna (Barajas, Forsberg & Wengström, 2013). Vidare insåg vi att det skulle bli oetisk med observationer som metod då det finns risk för egenbedömning samt diagnostisering av barn. Vi vill även poängtera vikten av att barn är delaktiga i vad som skrivs och berättas om dem (Svenning, 2011). Vi valde istället att undersöka förskolläraernas förhållningssätt och valde intervju som metod för att ta reda på deras uppfattningar.

4 Resultatredovisning

Under följande avsnitt presenteras delar ur resultatet som den insamlade datan gett upphov till. Efter varje rubrik ges en redovisning om hur förskollärarna har svarat. Avslutningsvis kommer en sammanfattning att ges kring området med våra kommentarer.

Den insamlade datan påvisar att de intervjuade förskollärarna hade en gemensam uppfattning kring definitionen: barn i behov av särskilt stöd utan diagnos. De menade att det kan röra sig om barn som är utmanande, utåtagerande, impulsiva, aggressiva eller inåtvända. Vidare menade förskollärarna att dessa barn inte förstår förskolans normer, rutiner och det sociala spelreglerna inom verksamheten.

4.1 Barns inkludering och exkludering av barn i behov av särskilt stöd

Till en början yttrade sig de intervjuade förskollärarna om hur de upplevde inkludering respektive exkludering av barn i behov av särskilt stöd. De pratade främst om att barn exkluderade varandra genom att inte låta alla vara med i leken. Exkluderingen kunde te sig i situationer där barn bråkade om leksaker eller om regler i leken. Det betonades även att barnen inte förstod de sociala normerna som leken bestod av.

Vidare berättade en respondent om situationer där övriga barn kunde gå fram till en förskollärare för att tala om för ”Anna” att hon inte kunde vara med eftersom hon bara förstörde leken. Det som då brukar hända är att när förskolläraren kommer in så har Anna ställt sig i ett hörn. Förskolläraren menar att Anna står i hörnet och är både ilsken, ledsen samt inte är mottaglig för lärarens tillsägelser om att lämna rummet för att gå ur leken.

Dom gångerna jag då har kommit och sagt till för att liksom se vad det är som har hänt så har det barnet ofta suttit tyst och ledset och vill inte att jag skall säga till eller prata med honom/henne för att de vet att jag kommer ta ut dem. (Respondent A).

Förskolläraren kopplar denna situation till att det kan bli svårt för barn att komma in i leken då de ständigt blir utskickade. En annan faktor som gör det svårt för dem är att de andra barnen ständigt upplever att barn i behov av särskilt stöd förstör leken. Flera av de intervjuade förskollärarna talade om att de i efterhand reflekterade över sina handlingar vid sådana situationer. De var både självkritiska och påpekade att de borde hanterat situationen på ett mer pedagogiskt sätt. Forskaren Yoon-Joo (2008) betonar i sin studie hur viktigt det är att man reflekterar över sina pedagogiska handlingar och sitt arbetssätt. Vilket förskollärarna gör genom att reflektera kring dessa situationer. På så vis menar Yoon- Joo att förskollärarna får större kontroll över sin professionella utveckling.

Fortsättningsvis uttryckte en annan förskollärare empati när barn exkluderar varandra i verksamheten.

Jaa alltså ambitionen är ju att alla barn skall få vara med och känna sig viktiga i gruppen men det blir inte alltid så tyvärr och ofta så får ju de bråkiga barnen inte vara med i leken med andra barn och blir då ofta ledsna, jag tycker faktiskt synd om dom barnen dom blir så ledsna, men då får man försöka hjälpa dom o så va så att dom så småningom också lär sig hur dom skall leka. (Respondent B)

Förskolläraren intar här ett horisontellt perspektiv där det finns ambitioner att ha en dialog och ett samspel med barnen, även om detta inte alltid verkställs i praktiken (Lillvist, 2009). Genom att förskollärarna uttrycker sina ambitioner är Jakobsson och Nilssons (2011) forskning central i förhållningssättet kring barns möjlighet att påverka sin situation. Trots att ambitionen finns för ett gott samspel mellan vuxen och barn påpekar Jakobsson och Nilsson att barn med koncentrationssvårigheter ständigt behöver bli påmind om regler, rutiner och normer som sker i verksamheten. En vuxens ständiga närvaro kring barn i behov av särskilt stöd blir därmed väsentligt menar Jakobsson och Nilsson.

En annan förskollärare berättar att det var mycket slagsmål och oroligheter i barngruppen. Det kunde vara så att ilska barn kunde slå andra barn över en leksak. Det framkom också att vissa barn inte alltid förstod skillnaden mellan lek och låtsaslek. Framst märktes detta i krigslekar då vissa barn slogs på riktigt och skadade övriga barn.

Barn i behov av särskilt stöd präglas av en kamratkultur där de oftast hamnar utanför. Den kamratkulturen som förskollärarna beskriver påvisar att barn i behov av särskilt stöd (utifrån förskollärarnas definitioner) är de som har en lägre status. Det kan bero på att barn i behov av särskilt stöd inte förstår kamratkulturens normer och spelregler. Kamratkulturen är en stor del av barns förskolemiljö och det blir då synligt att barn i behov av särskilt stöd exkluderas ur verksamheten (Löfdahl, 2014).

Kommentar: Respondenterna menade att barn främst exkluderar varandra. Det kan bero på att barnen inte förstår de sociala spelreglerna och lekens konstruktion. Exkluderingen som sker beror också på den status barn i behov av särskilt stöd har i kamratkulturen. Förskollärarna bidrar även till exkludering då de hanterar situationer på ett mindre pedagogiskt sätt genom att barn i behov av särskilt stöd blir uttagna ur leken. Dock betonar respondenterna att de är självkritiska till detta och menar att ambitionerna är att arbeta med dilemmat på ett mer pedagogiskt sätt, där barnen kan vara med och påverka sin situation. Vi utvecklar mer av detta i nästa avsnitt.

4.2 Förskollärarnas inkludering och exkludering av barn i behov av särskilt stöd

En annan aspekt som förskollärarna lyfte fram var hur de själva kunde exkludera barn i behov av särskilt stöd. Exkluderingen kunde ske när förskollärarna inte hade tillräckligt med tid eller

resurser till att möta dessa barn. De nämnde att ibland var det enklare att medvetet välja bort dessa barn från smågrupperna när de skulle hålla vissa aktiviteter då det skulle bli för ansträngande. Det framkom dock att förskollärarna reflekterade kring denna typ av exkludering och uttryckte att de borde hanterat det på ett pedagogiskt sätt.

Mmm och sen så har det ju också tyvärr hänt att barnen exkluderas av oss lärare kanske för att verksamheten skall rulla på smidigare att man till exempel väljer de barnen som man vet fungerar när man skall göra något med mindre grupper osv tyvärr. (Respondent A).

En av förskollärarna betonade hur viktigt det var att planera verksamheten för att underlätta arbetet med barngruppen. Respondenten berättar detta med ett exempel om Johan som är utmanande vid påklädning, avklädning, och vid måltider. Enligt respondenten upplever Johan att det är påfrestande att inte veta hur dagen kommer att se ut. Arbetslaget kom därmed överens om att ständigt förbereda Johan på dagordningen. Det skedde genom att de via en tavla hängde upp bilder på dagens olika moment. De talade även om för Johan tidigt på dagen vilken typ av kläder som behövdes för utevistelsen, var han skulle sitta i samlingen samt vad det skulle bli för mat. Förskolläraren menade att vid ett flertal tillfällen hade det pedagogiska arbetet underlättats genom denna metod. Vidare berättar förskolläraren om en utevistelse där de mötte utmaningar då Johan inte informerades i förtid om att alla barn skulle ha på sig regnkläder.

Ett konkret exempel, om vi säger att nu regnar det ute och alla ska ta på sig regnkläder och alla barn vet om det. Men det här barnet vill inte ta på sig regnkläder och då börjar dom andra barnen att säga till, ”man måste ha regnkläder”. Då börjar det här barnet säga saker till de andra barnen, det kan vara fula saker, hot mot dom andra barnen.. ”ska jag sparka dig, ska jag sparka dig i magen, ska jag döda” .. aa det är hemska saker som barnet kan säga. Sen ligger det inte någon grund till det, men det är det som kommer ut. Sen vill vi inte att de andra barnen ska hamna i en sådan situation, och hur gör man då? För man vill ju att det barnet ska ha regnkläder, och samtidigt inte få dessa utbrott. Så då diskuterar vi, hur gör vi? Då kan det hända att det här barnet får gå ut utan regnkläder. Samtidigt som vi inte vill att de andra barnen ska tjata.. där har vi fått jobba, hur bemöter vi detta. Vi har fått jobba i förväg. Vi nämner att idag regnar det, då har vi haft serie samtal, vad ska man ha på sig? Vi har fått jobba med bilder. (Respondent, C)

Jakobsson och Nilsson (2011) betonar hur struktur och planering av dagen bidrar till trygghet för barn i behov av särskilt stöd. En tydlig ambition kan synas när arbetslaget arbetar på ett förberedande sätt och använder sig av bilder för att barnet skall få en introduktion på hur dagen kommer att se ut. Vidare understryker även Svenning (2011) att barn bör inkluderas i planering och dokumentering som berör dem då barn är egna individer som har chansen att påverka sin egen situation. En planering kring lokalbyten, dagsrutiner och aktiviteter är viktig men skillnaden är hårfin kring barns integritet och dagsplaneringen (Svenning, 2011).

En annan exkludering som skedde av förskollärarna var när Adam uteslöts ur en lek under en längre period. Adam som var yngre än de övriga i lekgruppen fick ständigt sina idéer och roller redigerade av de andra barnen. Det resulterade i att Adam fick roller som han inte ville ha och som ofta var av lägre status. Den metod som förskolläraren använde sig av var till en början att vara med i leken och stödja Adam. Trots förskollärarens höga status och barns acceptans av idéerna uttryckte förskolläraren att Adam ändå inte vågade behålla rollen som hon lyckats förhandla fram åt honom. Adam valde istället att hålla fast vid det som ledaren gav honom.

Ja det är det faktiskt för jag försökte vara med i leken då och ge honom roller och stötta de rollerna han valde och så men han vågade riktigt inte ändå hålla med så han höll alltid med de övriga barnen. (Respondent A)

Löfdahl (2014) beskriver en liknande situation där Maja, som författaren kallar henne, alltid utesluts från leken. Förskolläraren var duktig på att förhandla fram en plats i leken åt Maja och därefter gick hon. Det var då Löfdahl (2014) var kvar och observerade som hon såg att Maja uteslöts gång på gång. Skillnaden är att vår intervjuade förskollärare agerar genom att vara med i leken och se vad det är som händer. Samtidigt som hen ger Adam redskapen till att hålla kvar sin roll. Trots förskollärarens status ser vi tydligt hur Adam känner till kamratkulturen och ändå underkastar sig ledarens direktiv.

Vidare berättar förskolläraren att det inte gav något resultat, hen valde då att förhindra leken i ”mellanrummet”. Barnen blev istället hänvisade till att leka i det ”stora rummet”. Stora rummet var både större och rymde fler barn. Resultatet blev att även andra barn var med och lekte och så småningom avtog leken som pågick i mellanrummet. Förskolläraren reflekterade sedan över hanteringen av situationen och menade att leken egentligen hade förbjudits då hen placerade barnen i ett större rum:

Man kan väl säga att vi försökte hindra leken så frågan är om vi egentligen löste konflikten, men det kändes bara obehagligt att detta barn alltid var det som blev uteslutet och det är lite läskigt när man tänker att till och med barn kan vara så här mot varandra. (Respondent A)

Det kan tolkas som att förskolläraren valde att lösa konflikten på ett sätt som innebar att miljöbytet förhindrade leken vilket även uttrycks av hen. Friberg och Haakvort (2012) betonar att konflikter kan lösas genom att maktinnehavaren använder sig av sin auktoritära roll för att hantera konflikten på ett sätt som ger ro för hen. Ur ett annat perspektiv kan förskollärarens hantering av situationen även kopplas till att hen gjorde en kartläggning av miljön. Kartläggningen visade därmed att faktorerna till konflikten var rummet. Trots att förskolläraren inte nämner att det var genom dokumentering som hen kom fram till hanteringen av konflikten kan kartläggningen av miljön ses som en förutsättning för Adams

utveckling i det stora rummet (Sandberg & Norling, 2009).

Kommentar: Förskollärarna berättar att de själva kan exkludera barn vid tillfällen där det är brist på resurs och tid. Det är då lättare att skapa grupper som utesluter barn med behov av särskilt stöd. Det framkom även att planering av organisationen underlättade dagsarbetet för barn i behov av särskilt stöd samt för arbetslaget. Förskollärarna reflekterar vidare kring sin delaktighet i barns lek för att inkludera alla barn i verksamheten.

4.3 Konflikter och konflikthantering

Datan påvisar att det finns två olika sorters konflikter, de som sker mellan barn samt de konflikter och utmaningar som förskollärarna och barnen hamnar i. Vi skall i följande avsnitt redovisa dessa områden.

Förskollärarna börjar med att betona att de ofta upplever att utåtagerande och ilska barn är de som hamnar i konflikter med barngruppen. De talar om att det kan handla om att utåtagerande barn inte får vara med i leken då barngruppen uttrycker att de endast förstör. Det kan även handla om att dessa barn inte får den leksak som de vill ha. Det kan vara en typ av konflikt som kan betyda att barn som exkluderas känner brist på makt samt att deras låga status blir synlig. De övriga barnen kan samtidigt känna en makt då de vet att förskolläraren kommer att förhindra att de andra barnen är med i leken eftersom de ”förstör”. Det kan tänkas ge dem en känsla av högre status där de vet att deras vilja kommer att gå igenom. I linje med Jordans diskussion kring behovspiralen utesluts barn i behov av särskilt stöd från leken och känner sig hotade. De skapar därmed ett konfliktbeteende för att skydda sina behov som kan omfatta att de vill ha rättvisa eller att de vill bevara sin självrespekt (Friberg, 2012).

Vidare menar en del av förskollärarna att barn i behov av särskilt stöd inte förstår spelregler och normer vilket är en orsak till konflikter i sig då barn utesluts av de övriga i barngruppen. De menar att orsaken är att dessa barn endast ser sitt perspektiv och inte andras. I linje med isbergsmetaforen kan det tänkas att det enda som de övriga barngruppen får se är den stökiga och bråkiga sidan, medan grunden är att de inte förstår spelreglerna, det vill säga den dolda agendan. Sakfrågan och grunden kan också vara något helt annat som förskollärarna inte vet om då de endast ser barnets handlingar. Vid användning av ABC modellen kan förskollärarna få en översikt över problemet. A hörnan kan tänkas stå för osäkerheten som uppstår vid spelreglerna. B hörnan kan tänkas stå för deras handlingar såsom slagsmål. Slutligen kan C hörnan tänkas stå för själva konflikthinnehållet som innebär att de inkluderas men utesluts istället av de andra barnen (Friberg, 2012).

En annan aspekt som respondenterna var överens om var att de tillbakadragna barnen sällan hamnade i konflikter:

Jag har varit med om barn som är väldigt tillbakadragna som knappt hörs eller syns och de hamnar aldrig i konfliktsituationer. Sådana barn kan vi ha femtio stycken av utan att en konflikt ska ske, men de kommer ju inte riktigt till sin rätt. (Respondent D)

Lillvist (2009) betonade att tillbakadragna barn saknade motiv till samspel. Vid ett vertikalt och horisontellt arbetssätt skapar förskollärarna ett motiv och lust till samspel. En vuxens närvaro som motiverar och stimulerar barn till att vilja förstå det sociala samspelet kan förskollärarna främja de sociala kompetenserna och stötta barn för att utveckla de områden som de behöver.

I de situationer där förskollärarna hamnar i konflikt med barn kan det handla om att barn inte får stå tillsammans med den kamrat den vill. Det kan även handla om att de inte får stå först i kön eller inte får ta med en leksak in till samlingen. En följd av detta kan vara att barnen blir ledsna och arga. Förskollärarna berättar då att det är viktigt att använda sig av olika hanteringsmetoder för att nå ut till barnet.

Man får prova olika metoder och trix som även är utvecklande och liksom vinkla det så att det passar in i deras värld, som till exempel då dom blir arga över att stå med fel person då vi är på väg ut eller är i fel plats i kön då kan man ju förklara att oj men nu står du ju med Julia hon kanske kan berätta om hennes hästar och böcker som du älskar, det tycker du väl ju om? (Respondent A)

Då alla barn är olika innebär det att förskollärarna bör använda sig av olika metoder för att hantera konflikter och utmaningar i vardagen (Friberg, 2012).

I studien framkommer det ännu en gång att respondenterna har reflekterat över sitt sätt att hantera konflikter. De kunde ställa sig frågor som hur kunde jag ha gjort på ett bättre sätt? Fick barnet det stöd det behövde? Detta i linje med att de hanterade situationer genom att inta en maktansats där syftet endast var att få det lugnt i gruppen. Respondenten berättade om ett tillfälle där hen flyttade på ett barn som skrek och slogs utan att ta reda på orsaken. Det fanns inte tid att tala med barnet eftersom det fanns mycket annat som behövdes göra, så som att byta blöjor eller hjälpa barnen att tvätta händerna (Friberg, 2012). Parternas behov och orsaken till konflikten var i dessa situationer inte väsentliga för förskollärarna.

Slutligen lyfts det fram i intervjuerna att tid, planering och organisering har en stor betydelse för en god konflikthantering kring barn i behov av särskilt stöd. Förskollärarna har en samspelande atmosfär, då de ser konflikten ur barnens synvinkel och reflekterar kring hur barnet kan vara med och påverka sin situation (Johansson, 2011). En av respondenterna betonar att de brukade inta en arbetsmetod där barnen fick sätta ord på sina känslor vid konfliktsituationer, istället för att agera med våld. Yoon-Joo's (2008) forskning visar att det är ett positivt stöd för barn i konfliktsituationer.

Kommentar: Förskollärarna uttryckte att utåtagerande och aggressiva barn hamnar i konflikter. De betonar att barnen inte förstår spelreglerna vilket kan vara en orsak till deras agerande. Vidare menar vi att detta kan bero på deras låga status i kamratkulturen. Det kan även vara så att barn hamnar i konflikter för att de känner sig hotade och en maktbalans mellan dem och övriga barngruppen är utlösningen då de känner att de behöver bevisa sin position och skydda sina behov.

4.4 Planering av grupper och aktiviteter

Kring grupper och aktiviteter hade förskollärarna delad uppfattning om hur de delade in barnen. Flera av dem betonade att det var barnens kompetensnivå som styrde uppdelningen. På så vis menade förskollärarna att de barn som är på samma nivå stimuleras ytterligare för att utvecklas och lära sig nytt. En annan förskollärare menade att det var ålderbaserade grupper då det är enklare att arbeta med barnen då de ungefär är i samma ålder. Slutligen berättade två av förskollärarna att barnens behov och kombinerade erfarenhet var av betydelse. De menar att de kombinerar grupperna utifrån hur bra de leker med varandra samt hur dess intressen ser ut:

De barn som har svårt för att koncentrera sig med brukar jag sätta i mindre grupper med barn som de känner sig säkra med och barn som till exempel inte pratar så mycket gör jag även mindre grupper för så att alla kan få komma till tals utan att det blir för jobbigt. (Respondenten B)

Det framkommer att förskollärarna är måna om gruppens storlek och menade att stora barngrupper barn kan leda till rastlöshet och frustration hos barn i behov av särskilt stöd. Vid uppdelningen av smågrupper kan förskolläraren få ögonkontakt med de barn som blir lugna av det och samspelet och dynamiken blir mer utvecklande och stimulerande för dem (Jakobsson & Nilsson, 2011). En annan konsekvens av gruppstorleken är att barn lär sig interaktion med andra och tar del av varandras erfarenheter. En kombination av det horisontella och vertikala arbetssättet ger möjlighet till att skapa en trygghet hos barn i behov av särskilt stöd. Förskollärarna kan gå genom rutiner och regler i förskolan genom att stötta barn då de integrerar med varandra (Lillvist, 2009).

Vid planering av leken menar förskollärarna att de delar upp aktiviteter utifrån barns behov och intressen. De är överens om att en del barn behöver leka lugna lekar och träna på roller för att utveckla kompetenser som turtagning och förmågan att förhandla och stå för sin sak. Dessa ambitioner förskollärarna besitter är relevanta för barn i behov av särskilt stöd att utveckla då de kan gynna dem att bemästra det sociala samspelet. En vuxens närvaro med ett horisontellt arbetssätt kan leda till att barn lära sig samspel och de färdigheter som rollen kräver, därmed blir en förskollärares stöd väsentligt. (Lillvist, 2009). Förskollärarna betonar även att barn med mer spring i benen kan behöva lekar och aktiviteter som ger möjlighet för

dem att fullfölja dessa begär. Det kunde vara springlekar, kurragömma, jage eller hoppa hopprep. Det kan tolkas som att det innebär att förskollärarna är införstådda på att barn som har mycket spring i benen behöver få uttrycka detta (Jakobsson & Nilsson, 2011).

4.5 Förskollärarnas frustration

I studien framkommer det vidare att respondenterna är överens om att det finns ambitioner för att stötta och stimulera barn i behov av särskilt stöd. Ett exempel som ges av en respondent handlar om Alex som är tillbakadragen vid samlingar, matbordet, i hallen och i den fria leken. Respondenten förklarade att de i arbetslaget ständigt arbetar med olika metoder för att bemöta detta barns intresse:

Vi har fått jobba i förväg. Vi nämner att idag regnar det, då har vi haft serie samtal, vad ska man ha på sig? Vi har fått jobba med bilder. Sen är det inte säkert att det fungerar, men det har blivit lättare. Vi hamnar i sådana situationer, så vi måste förbereda hela tiden för att undvika utbrotten. Då har vi lärt oss olika strategier kan man säga, och möta upp barnet. (Respondent C)

Alex kan hota och skada sina kompisar för att visa sitt misstyckande om situationer inte går som han vill. Förskolläraren uttrycker då en frustration som uppstår när hen provat olika metoder utan att lyckas med att få Alex delaktigt. Flera förskollärare uttrycker en frustration då de är måna om barns intresse och respekterar deras rätt till att påverka sin egen situation. Dessa frustrationer framkommer på olika sätt när de inte lyckats hitta ett samspel med barnen där de kan nå ut till dem. De lyfter även fram att det är problematiskt då de gärna vill ge stöd.

Respondenternas arbetssätt kan kopplas till det som Kinge (2000) skriver omkring empati. De visar både empati och har en förståelse för barn med svårigheter, frustrationen uppkommer då de inte kan skapa en trygghet och då känslan av otillräcklighet uppstår hos dem. Förskolläraren berättar vidare att arbetslaget försöker hitta olika metoder för att bemöta barnet då alla situationer och dagar är olika. I linje med Jakobsson och Nilssons (2011) forskning så ser vi ambitioner där förskollärarna arbetar varierande och ser varje dag unik där en ny utmaning antas för att stödja barnet på dess villkor.

Två av förskollärarna berättar att de inte har tillräckligt med redskap eller kunskap om hur de skall bemöta barn med behov av särskilt stöd. De hänvisar till att hjälp av en specialpedagog bör vara en rättighet. De berättar att när de kommer till en punkt där de har försökt med allting och fortfarande inte kan möta barnen och dess intresse så känner de sig frustrerande.

Förskollärarna har en barnsyn som innefattar att de är måna om barns bästa och deras intressen, det blir därmed relevant när det uppstår en frustration. Förskolläraren intar här en barnsyn där barnet är i centrum och deras behov och intressen är avgörande för att planera en miljö som är trygg för dem. Det kan även kopplas till att förskolläraren vill uppnå en

samspelande atmosfär där en dialog mellan barn och vuxen finns och bidrar till att barnen känner en trygghet (Johansson, 2003).

Då får man fråga sig istället: hur kan jag som pedagog ändra mig så att barnet är med på samlingen. Hur kan jag förändra mitt förhållningsätt? Det barnet kanske tröttnar efter någon minut, hur kan jag möta det barnet? (Respondent C)

Förskollärarnas inställning till att samarbeta med barnen och låta dem påverka sin egen situation kopplar vi till det relationella perspektivet (Von Wright, 2002). Samspelet är av betydelse då det ges utrymme för barnet att vara sig själv. Barnets personlighet och verklighet är en faktor som förskolläraren bör inta för att bygga denna relation. En koppling kan även göras till förskollärarens inställning som är öppen och där hinder i barns vardag skall lösas tillsammans med barnet (Jakobsson & Nilsson, 2011).

Forskning visar att det finns för lite dokumentationer kring vilka metoder man skall använda med barn i behov av särskilt stöd i förskolan. Detta då de intervjuade förskollärarna menar att de har brist på tid och utbildning för att kunna dokumentera och utvärdera vilka metoder de använder sig av med barn i behov av särskilt stöd. Vidare påpekar förskollärarna att de har för lite kompetensutveckling kring dessa barn (Sandberg & Norling, 2009).

Kommentarer: Förskollärarna uttrycker att de känner en frustration då de inte kan möta barnen. De uttrycker även en känsla av otillräcklighet och kompetensbrist då barnen inte visar något intresse och respons på de metoder som föreslås. De menar även att det är viktigt med att arbeta på ett sätt där barnen är delaktiga och kan vara med och påverka sin situation.

5 Slutdiskussion

”Dom inkluderas ju absolut, för dom går ju här, så rumsligt är dom jätte inkluderade”

Så sa en av förskollärarna som vi intervjuade. Citatet åvan fick oss att fundera på hur barn kan befinna sig i en miljö fysiskt utan att vara med på riktigt. Vi menar att det inte alltid är så som det ser ut då inkludering handlar om att ha en roll, påverka och känna att man kan tillföra något till gruppen.

Syftet med undersökningen var att få en förståelse för hur förskollärare inkluderar och exkluderar barn i behov av särskilt stöd. Studien visar att förskollärarnas ambitioner är att inkludera dem men att tid och för stora barngrupp inte alltid tillåter det. Studien visar också att förskollärarna är självkritiska när de löst en situation på ett mindre pedagogiskt sätt då barn i behov av särskilt stöd har blivit exkluderade ur verksamheten.

Vi skall nu sammanfatta resultatet av våra frågeställningar och diskutera vilka didaktiska konsekvenser det kan medföra förskoleverksamheten och dess aktörer. Vi infogar här våra frågeställningar för att underlätta läsandet.

- Hur menar de intervjuade förskollärarna att inkludering respektive exkludering av barn i behov av särskilt stöd kan se ut i förskolan?
- Hur talar de intervjuade förskollärarna om konflikthantering som rör barn i behov av särskilt stöd?
- Hur planerar de intervjuade förskollärarna för lek och aktiviteter i barngruppen?

5.1 Inkludering och exkludering i förskolan

I studien framkommer det att det fanns två typer av exkludering i förskolan, den ena visade sig ske mellan barn sinsemellan medan den andra skedde utifrån förskollärarens förhållningssätt. En del av studien visar att kamratkulturen i sig är exkluderande för barn i behov av särskilt stöd då resultatet visar att det är de som ofta har en lägre status i lekar och aktiviteter. Trots att förskollärarna inte uttryckte detta med egna ord så var detta en slutsats som vi kom fram till. En konsekvens av förskollärarnas brist på uppmärksamhet på vad det är som sker i barngruppen kan riskera att barn i behov av särskilt stöd fortsätter att exkluderas, då förskollärarna tror att allting är i sin ordning. Vi kopplar detta till Löfdahls (2014) studie där hon genom en observation upptäcker hur barn utesluts ur leken genom att bli tilldelade låga roller eller inte tilltalas, trots att de är med. Vi menar att det är viktigt att förskolläraren tar del av den kamratkulturen som finns i verksamheten för att få syn på lekens uppbyggnad, regler, rutiner och barns roll. Förskolläraren kan arbeta för att inkludera barn som är i behov av särskilt stöd genom att vara delaktig och aktiv i kamratkulturen och förstå dess uppbyggnad.

Den andra delen av resultatet visar även att förskollärarna har en del i exkluderingen. Det sker genom att förskollärarna medvetet väljer att inte ha med barn i behov av särskilt stöd vid spontana gruppaktiviteter. Enligt dem så finns det varken tid eller personal för att skapa en arbetsmiljö som är stimulerande för alla barn och väljer därmed att underlätta arbetet för sig. Det framkom dock att förskollärarna i efterhand reflekterar över sina handlingar och uttryckte att de bör ha hanterat situationen på ett mer pedagogiskt arbetssätt. Den självreflekterande förmågan är väsentlig att ha för att kunna återblicka på sin roll och förstå att ens handlingar har konsekvenser. En självutvärdering kan också vara utvecklande för förskollärarna då den kan ge upphov till att pröva olika metoder i sitt pedagogiska arbete (Yoon-Joo, 2008). Vidare ger den utrymme för förskollärarna att reflektera över hur de kan anpassa verksamheten utifrån barns behov (Johansson, 2011).

Vi bygger därefter vidare på hur resultatet likaså visade att en del av de intervjuade förskollärarna prövade olika metoder för att inkludera barn i behov av särskilt stöd. En av respondenterna berättar hur hon själv var med i leken då ett barn exkluderades gång på gång. Förskolläraren försökte då höja barnets status samt ge barnet redskap för att förhandla i leken. Vi ser denna arbetsmetod som ett sätt att grundligt ta itu med problematiken. Barn i behov av särskilt stöd kan ha svårt att utveckla ett samspel (Lillvist, 2009) därmed menar vi att förskolläraren bör arbeta på att ständigt närvara i samspelssituationer. Konsekvensen av att vara närvarande och stötta samspelet kan bidra till barns utveckling av lekkompetens och får en större förståelse för barns livsvärld. Läroplanen för förskolan betonar även att förskolläraren skall ansvara för att barn skall utvecklas och stimuleras och använda hela sin förmåga i att få uttrycka sig (Skolverket, 2010).

Vidare framkom det att en annan faktor till en lyckande inkludering av barn i behov av särskilt stöd var genom en god planering. Studien visar att planeringstypen är individuell beroende av barnets behov. En del barn behövde förberedas kring hur dags ordningen skulle se ut medan andra barn behövde förberedas mentalt om vilken sorts påklädning som behövdes för utevistelsen. Förskollärarna kombinerade även olika metoder och material för att nå ut till barnen. Respondenterna påpekade att de vid en utslutning av en planering och den mentala förberedelsen mötte utmaningar med dessa barn. Vi vill här lyfta fram hur en god planering kan underlätta det pedagogiska arbetet. Det blir även tydligt på vilket sätt man skall arbeta för att stödja barnet. En planerad verksamhet visar tydligt att alla barn är olika samt behöver stöd vid olika situationer (Jakobsson & Nilsson, 2011).

Planeringen av verksamheten öppnar också upp en intressant diskussion kring barns integritet. Det får inte bli glömt att barn även skall få möjlighet att påverka sin situation och vara delaktiga i beslut kring dem (Von Wright, 2002). Denna faktor är väsentlig och bidrar till en atmosfär som är samspelande och förhandlingsbar mellan barn och vuxen (Johansson, 2011). Vid en planering av denna karaktär är det viktigt att tänka på hur man talar om barnen och vad det är som sägs om dem. Alla barn är lika mycket värda och skall ha rätt att uttala sig i frågor som rör dem själva (FN:barnkonventionen).

5.2 Hantering av konflikter

Studien belyser vidare hur förskollärarna hanterar konflikter som berör barn i behov av stöd. De menade även här att det fanns olika typer av konflikter både mellan barn samt oenigheter mellan barn och vuxen. Barns konflikter mellan varandra handlade främst om att barn ville utesluta en del barn ur leken för att de var bråka och stökiga. Förskollärarna menade att barn i behov av särskilt stöd exkluderades ur leken för att de inte förstod spelreglerna. Dessa typer av konflikter brukade förskollärarna också hantera på ett sätt som de ansåg var icke-pedagogiska, de menade ännu en gång att det var på grund av tid och resursbrist som hanteringen ofta exkluderade barnen i behov av särskilt stöd. I denna situation berättade förskollärarna att de i efterhand reflekterade över sin förhållningsätt och funderade på hur de kunde hanterat konflikten annorlunda.

Vi menar att vid ett sådant pågående mönster där barn i behov av särskilt stöd ständigt utesluts ur konflikter och inte blir förstådda kan leda till att de känner att deras behov är i fara. Det kan resultera i ett konfliktbeteende hos barnen där de känner att det finns brist på rättvisa eftersom de ständigt de som förlorar kampen i att få sin vilja igenom, vilket i denna situation handlar om att få vara kvar i leken (Friberg, 2012). För att utveckla verksamheten och förstå barnens perspektiv anser vi att det är grunden på konflikten som förskolläraren skall hantera. Vid användning av ABC- modellen kan medlaren få en överblick kring vad konflikten handlar om och därefter ta ställning till vilket sätt konflikten skall hanteras på.

Det är viktigt att förskolläraren ser konflikthanteringen som en arbetsmetod där barn kan känna sig delaktiga. Vi anser att isbergsmetaforen kan vara ett redskap för att undersöka grunden till en konflikt. I denna situation kan det röra sig om att barn i behov av särskilt stöd inte förstår det sociala samspelet. Det kan då resultera i att barnen visar denna frustration genom att bråka, förstöra och slåss. Resultatet visar att det ständigt är en part i konflikten som blir berövad sin rätt till att uttrycka sig och det kan leda till att barn går miste om möjligheten till social utveckling. De möjligheter som förskollärare kan erbjuda i en konflikthantering är att barn kan bli sedda, hörda och får chans till att uttrycka sina uppfattningar (Eriksson, 2009). Dessa kompetenser är gynnsamma för barn i behov av särskilt stöd att bemästra för att känna sig självsäkra och skapa en god självbild vilket även läroplanen betonar är en del av strävansmålen (Skolverket, 2010).

I de konflikter som rörde barn och vuxna så framkom det att flera metoder användes för att hantera dem. De försökte bemöta barnen utifrån dess behov. Förskollärarna var införstådda med att alla barn har olika förutsättningar och behöver olika metoder (Friberg & Hakvoort, 2012). Vi menar att det är viktigt att vara flexibel i sin profession som förskollärare då alla barn lär sig på olika sätt och har olika behov. Den visar även att förskollärarna intar en barnsyn där de sätter sig in i barnets livsvärld och ser situationen ur barnets perspektiv (Johansson, 2011). Vi kopplar också det förhållningsättet till att förskolläraren har en

förståelse och tålmod gentemot barnet och vill skapa en trygghet kring de beslut som tas om barnen (Kinge, 2000).

5.3 Planering för lek och aktiviteter

Flera av respondenterna talade om att de delade upp barngruppen utifrån deras kompetens medan andra delade in gruppen utifrån hur de fungerade ihop för att stimulera varandras utveckling. Båda metoderna har sina för- och nackdelar. En kompetensbaserad gruppindelning kan ge möjligheter till en fortsatt utveckling och stimulering, vilket kan hämmas om inte alla barn är på samma nivå. Denna typ av grupp planering inför lek och aktiviteter skapar förutsättningen att bemöta och stödja barn där de befinner sig i sin utveckling. Vi menar att om barn som bemästrar vissa kompetenser blandas med barn som inte gör det, blir det en upprepning för dem. Läroplanen betonar att alla barn skall ha rätten till en fortsatt utveckling där de befinner sig (Skolverket, 2010). Dock är detta ett dilemma då forskning vilar på att lärande sker i interaktion och samspel där man lär genom att dela med sig av varandras erfarenheter (Lillvist, 2009). De barn som är i behov av särskilt stöd gynnas av att få vara del av en grupp som kan stimulera deras utveckling av den sociala interaktionen. Dilemmat är dock att de inte skall behöva ske på andra barns rätt till fortsatt utveckling. Vi menar att genom en god planering kan arbetslaget skapa dessa möten och de olika gruppkonstellationerna.

Det framkom också att förskollärarna planerar aktiviteterna utifrån barns behov. En del barn behöver träna på lekkompetens medan andra behöver få springa av sig. Ett sådant förhållningssätt är både utvecklande för barnen samtidigt som det visar att förskollärarna är införstådda med att alla barn har olika behov (Jakobsson & Nilsson, 2011).

5.4 Avslutande reflektion

Resultatet visar också att förskollärarnas ofta självreflekterade kring hur de kunde lösa situationer på ett mer pedagogiskt sätt. Vi kan förstå att tidsbrist och stora barngrupper kan vara frustrerande och utmanande. Vi vill dock betona att vid en god planering så kan det pedagogiska arbetet underlättas. Det kan skapa en atmosfär i verksamheten som är harmonisk. Planeringen bör omfatta att det alltid är en pedagog som är närvarande för att stimulera barn i behov av särskilt stöd, samt stötta barn vid konflikter och sätta sig in i barns livsvärldar (Jakobsson & Nilsson, 2011).

Vidare uttrycker förskollärarna en frustration när redskapen och metoderna misslyckas. De intar barns perspektiv för att komma fram till en lösning tillsammans med barnet. Vi vill påpeka att vi ser samband med Sucuoglus, et al (2013) forskning där pedagogernas förhållningssätt kring specialpedagogik är viktigare än kunskapen om att arbeta med barn i behov av särskilt stöd.

Vi menar att pedagogernas förhållningssätt ligger till grund i det pedagogiska arbetet. Om man har en barnsyn där man menar att barnet kan, barnet är en egen individ, barnet har egna åsikter och framförallt att man ser på världen ur barnens ögon. Vi menar att man därmed har förutsättningarna för att bemöta alla barns olikheter. Vid den frustration uppstår så menar vi att man kanske bör tänka på den relation man har till barnet än vilka redskap man använder (Von Wright, 2002). Grunden till att samarbetet med barnet inte fungerar kan bero på att barnet inte känner en tilltro eller relation till den vuxna. Som förskollärare är det bra att vara empatisk mot barnet då det är grunden till att förstå barnet. Därefter när man har lärt känna barnet så kan man också veta vilka metoder som passar det barnet bäst (Kinge, 2000).

Vi får inte glömma att vi blivande förskollärare representerar vår verksamhet och den skall enligt läroplanen vila under demokratiska värden. Det innebär också att man skall arbeta för att främja alla barns bästa bortsett från vilka behov de har.

Referenslista

- Eriksson, A. (2009). Barnsdelaktighet i förskolan. I A. Sandberg (red), *Med sikte på förskolan – barn i behov av särskilt stöd* (s. 203-219) Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson Barajas, K., Forsberg, C., & Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Friberg, B. (2012). Grundläggande konfliktkunskap. I I. Hagkvoort., & B. Friberg (Red.), *Konflikthantering I professionellt lärarskap* (s. 55-88).2. uppl. Malmö: Gleerups.
- FN:s konvention om barnets rättigheter (1989):
<http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=44> [2009-11-03]
- Gebbie, D., Ceglowski, D., Taylor, L., & Miels, J. (2012). The Role of Teacher Efficacy in Strengthening Classroom Support for Preschool Children with Disabilities Who Exhibit Challenging Behaviors. *Early Childhood Education Journal*, 40(1), 35-46. doi:10.1007/s10643-011-0486-5
- Hakvoort, I. (2012). Skolans uppdrag och konflikthantering. I I. Hagkvoort., & B. Friberg (Red.), *Konflikthantering I professionellt lärarskap* (s. 19-52).2. uppl. Malmö: Gleerups.
- Jakobsson, I-L. & Nilsson, I. (2011). *Specialpedagogik och funktionshinder*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Johansson, E. (2011). *Möten för lärande: pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. (2., rev. uppl.) Stockholm: Skolverket.
- Kinge, E. (2000). *Empati hos vuxna som möter barn med särskilda behov*. Lund: Studentlitteratur.
- Lillvist, A. (2009). Social Kompetens och barn i behov av särskilt stöd. I A. Sandberg (red), *Med sikte på förskolan- barn i behov av särskilt stöd* (s. 183-202) Lund: Studentlitteratur.
- Löfdhal, A. (2014). *Kamratkulturer I förskolan- en lek på andras villkor*. Stockholm:Liber.
- Sandberg, A. & Norling, M. (2009). Pedagogiskt stöd och pedagogiska metoder. I A. Sandberg (red), *Med sikte på förskolan – barn i behov av särskilt stöd* (s. 37-54) Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket (2010) *Läroplan för förskolan. Lpfö98. Reviderad 2010*. Stockholm: Fritzes. Hämtad från www.skolverket.se
- Stukat, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

- Sucuoğlu, B., Bakkaloğlu, H., Karasu, F., Demir, T., & Akalın, S. (2013). Inclusive Preschool Teachers: Their Attitudes and Knowledge about Inclusion. *International Journal Of Early Childhood Special Education*, 5(2), 107-128.
- Svenning, B. (2001). *Vad berättas om mig? Barns rättigheter och möjligheter till inflytande i förskolans dokumentation*. Lund: Studentlitteratur.
- Von Wright, M. (2002). Det relationella perspektivets utmaning. En personlig betraktelse. I Skolverket. *Att arbeta med särskilt stöd. Några perspektiv*. Stockholm: Skolverket.
- Yoon-Joo, L. (2008). Reflecting on my role in children's conflicts in an early childhood special education classroom. *Reflective Practice*, 9(3), 319-327.
doi:10.1080/14623940802207394

Bilaga

Intervjuguiden

1. Hur länge har du varit verksam förskollärare?
2. När du får höra ”barn i behov av särskilt stöd, utan diagnos” vad tänker du då?
3. Har du någonsin reflekterat om barn med behov av särskilt stöd, inkluderas och exkluderas i verksamheten?
- hur då? berätta gärna med ett exempel. Varför tror du att det gick på det sättet? Hur upplevde du situationen? Kunde det ha gått på ett annat sätt? Inkluderat/exkluderat?

Tema: Konflikter

4. Har du någonsin löst konflikter med barn i behov av särskilt stöd? (Nej – har du varit med om en sådan situation, kanske med en annan pedagog?)
- Hur? Berätta gärna med ett exempel. Varför löste du konflikten på det sättet?
- Tror du att barnet/barnen kände sig inkluderande/exkluderande i konfliktlösningen.
- Varför tror du det?
- Kunde du gjort det på ett annat sätt?
5. Tror du att varje konflikt är unik? Har du någon erfarenhet inom detta?
6. Har ni någonsin varit med om en långvarig konflikt mellan barn? (en konflikt som sker varje gång)
- Hur? Har ni valt att separera dem? Varför? Varför inte?

Tema: Den fysiska miljön, inomhus/utomhus

7. Har ni haft något syfte bakom er fysiska miljö i verksamheten? Upplägget med materialet? möbleringen? När alla barn till materialet, behöver dem alltid fråga?
8. Har ni tänkt på hur miljön påverkar barn i behov av särskilt stöd?
- har ni något exempel? Har det gynnat/hindrat barnet? Har ni prövat att möblera om miljön? Har ni sett något resultat? (Nej – har ni tänkt på om ni hade möblerat om, hur det skulle påverka barn i behov av särskilt stöd?) (Hur menar vi – barn som blir rastlösa av att det inte finns/finns för mycket material tillgängligt, hur de påverkas av att vistas för trånga/stora utrymmen. Hur påverkas de av dessa faktorer?)

Tema: Planering för lek och aktiviteter

9. Hur tänker du kring gruppindelningen för att stödja barn i behov av särskilt stöd? – Varför/varför inte? Har du tänkt på om ni inkluderar eller exkluderar barn i behov av särskilt stöd, med denna typ av gruppindelning?
10. Hur planerar ni lek och aktiviteter för att stödja barn i behov av stöd? – Ser ni någon inkludering och exkludering här?
11. Har ni reflekterat på om er roll i leken, inkluderar eller exkluderar barn i behov av särskilt stöd? – Kan du ge ett exempel? Ser ni det som ett stöd eller hinder?
Varför/Varför inte

